

ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА

УДК 371.134:009.001.2(045)

Т. М. БАБКО

НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ ГУМАНІТАРНИХ ПРЕДМЕТІВ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ДОПРОФІЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті визначено мету і значення гуманітарного профільного навчання для особистісного саморозвитку школярів. Детально розкрито специфіку реалізації науково-практичної підготовки вчителів гуманітарних дисциплін до здійснення профільно-орієнтувальної діяльності під час навчально-виховного процесу на етапі допрофільної підготовки. Висвітлено технологію створення рефлексивного середовища, яка базується на використанні різноманітних організаційно-діяльнісних, практично-ділових, проблемно-діяльнісних і рефлексивно-ділових ігор та спрямована на активізацію професійно-розумової діяльності вчителів.

Ключові слова: гуманітарний профіль навчання, профільно-орієнтувальна діяльність, допрофільна підготовка, учні основної школи.

Запровадження профільного навчання – це один із пріоритетних напрямів прогресивного розвитку сучасної української школи. Саме профілізація старшої школи створює умови для успішної соціалізації зростаючої особистості та сприяє більш усвідомленому її самовизначенню у професійній сфері.

Вибір дев'ятикласниками напряму профільного навчання у старшій школі – це перший крок на шляху до успішної професійної самореалізації у майбутньому. Особливості змісту й організації допрофільної підготовки в умовах загальноосвітніх закладів досліджуються в сучасній психолого-педагогічній науці (В. Гук, О. Даутова, В. Кизенко, О. Корсакова, Л. Липова, Л. Момот, О. Морін, Т. Полонська, А. Самодрин та ін.). Однак аналіз науково-теоретичних досліджень та педагогічної практики доводить, що зазвичай випускники основної школи здійснюють вибір профілю подальшого навчання під впливом випадкових факторів: “за компанію” з товаришами, за порадою дорослих, які часто неадекватно оцінюють здібності та можливості дітей. Все це свідчить про те, що у дітей, як правило, несформованою є готовність до профільного самовизначення.

Ідеологія профільного навчання віднаходить своє втілення у диференціації й індивідуалізації навчально-виховного процесу, що потребує організації цілеспрямованої профільно-орієнтувальної діяльності учнів. Саме на формування в учнів основної школи готовності до вибору майбутнього напряму профільного навчання з урахуванням власних інтересів та можливостей і має спрямовуватися вся система педагогічних впливів на етапі допрофільної підготовки.

Нові вимоги до вчителя профільної школи передбачають розв'язання низки питань науково-методичного й організаційного характеру. В сучасній психолого-педагогічній літературі досить активно обговорюються проблеми підготовки вчителів до впровадження як профільного навчання у старших класах, так і реалізації допрофільної підготовки в загальноосвітній середній школі (І. Ареф'єв, Н. Десятниченко, І. Жерносек, І. Чечель та ін.).

Мета статті полягає у розкритті особливостей науково-практичної підготовки вчителя гуманітарних предметів до здійснення профільно-орієнтувальної діяльності під час допрофільної підготовки в умовах навчально-виховного процесу основної школи.

Орієнтація сучасних загальноосвітніх закладів на гуманізацію та гуманітаризацію освітнього середовища підвищує значення вивчення гуманітарних навчальних предметів.

Вибір учнями гуманітарного профілю навчання має значення не тільки для їх майбутнього професійного самовизначення, а й для формування морально-ціннісної системи та світогляду особистості, її здатності до сприйняття та інтеріоризації національних і загальнолюдських цінностей.

Ю. Кузнєцова зазначає: “Профілізація і професіоналізація потребують не тільки розвитку базових умінь і навичок, а формування особливого стилю мислення – властивого певній галузі... Формування професійного стилю мислення – одна із сутнісних цілей профільного навчання, зорієнтованого на стиль мислення людей, які є взірцями для відповідної галузі” [4, с. 35]. З огляду на це основною метою гуманітарного профільного навчання можна вважати формування гуманітарного мислення учнів, що складається з філологічного (Т. Яценко), історичного (С. Козленко, О. Сапліна) мислення, а також оволодіння ними специфікою гуманітарного знання й пізнання, що “концентрується у сфері розгляду відносин у середині системи “людина і світ”, “людина і суспільство” [6, с. 256].

Сутність гуманітарного мислення, за визначенням В. Ястребової, полягає у “специфічному сприйнятті та інтеріоризації ціннісної системи людства, нації, соціуму; в єдності раціонального та чуттєвого способів пізнання, яке виявляється в тому, що пізнається Людина, її духовний світ, її взаємодія із соціумом, її місце у соціокультурному середовищі, сенс її існування; а через пізнання Людини відбувається і пізнання самого себе, ідентифікація особистості” [7, с. 42].

У цілому гуманітарна профільна освіта спрямована на усвідомлення учнями цілісної картини світу, законів світобудови; розкриття “сутності людини в її ставленні до Бога, світу, до самої себе, зв’язків людини з природою, культурою, суспільством, державою, іншими людьми” (за А. Валицькою).

Роль гуманітарного пізнання в сучасному суспільстві визначається його світоглядним потенціалом: гуманітарні науки орієнтують особистість у світі суспільних зв’язків, на пошук змісту життя, збагачують людину духовним досвідом, спрямовують її на конструктивне перетворення навколишньої дійсності в інтересах як окремої людини, так і суспільства в цілому.

Засвоєння змісту предметів гуманітарного циклу, які вивчаються в загальноосвітніх закладах, сприяє становленню ціннісно-нормативної системи, вихованню в дітей здатності “відчувати себе в контексті культури” й уміння “вести з нею продуктивний діалог, що забезпечуватиме нерозривний зв’язок поколінь, збереження класичних культурних смислів і створення нових” [2, с. 55]. Визначаючи специфіку гуманітарних дисциплін, вчені стверджують, що об’єктом їх вивчення є “культура людинознавства й людинотворення, внутрішній світ людини й суспільна свідомість у тій її частині, яка відображає успіхи людства в пізнанні духовної й соціальної сутності людини, а також специфічних, притаманних лише людині, форм діяльності” [5].

Усвідомлення вчителями специфіки гуманітарного профільного навчання, що здійснюється під час підвищення кваліфікації в закладах післядипломної педагогічної освіти, є досить важливим для здійснення поетапної й цілеспрямованої організації

профільно-орієнтувальної діяльності, яка зумовлена ще й віковими особливостями розвитку учнів 5–6-х (пізнавально-пошуковий етап), 7-х (орієнтаційний етап) і 8–9-х класів (визначально-проектувальний етап) [1]. Необхідність такого підходу до організації допрофільної підготовки обґрунтовано нами на основі аналізу провідних положень концепцій профільного навчання (М. Алексєєв, О. Жафяров, Г. Левченко, В. Мадзігон, Є. Павлютенков, О. Петунін, А. Самодрин, М. Фіцула, Н. Ширшина та ін.), досвіду запровадження допрофільної підготовки у вітчизняній і зарубіжній середній загальноосвітній школі та врахуванні провідних положень психологічних досліджень вікових особливостей школярів основної школи (І. Бех, Л. Божович, Д. Ельконін, Д. Фельдштейн, Г. Цукерман та ін.).

Результатом проведення такої спеціально організованої профільно-орієнтувальної діяльності з учнями основної школи виступатиме готовність дев'ятикласника до вибору гуманітарного профілю навчання, яка розуміється нами як “складне особистісне новоутворення, що проявляється в усвідомленні школярем суспільної та особистісної значущості гуманітарної освіти, його внутрішній вмотивованості на профільне вивчення гуманітарних предметів і достатньому володінні специфічними для гуманітарної практичної діяльності знаннями та вміннями” [1].

Науково-практична підготовка вчителів гуманітарних дисциплін до реалізації допрофільної підготовки, що проводилась нами як у межах дослідно-експериментальної роботи, так і під час проведення курсів підвищення кваліфікації в умовах післядипломної освіти, скеровується на опанування педагогічними працівниками методичних основ організації та супроводу гуманітарно спрямованої профільно-орієнтувальної діяльності учнів; визначення мети, змісту, способів здійснення процесу формування готовності учнів основної школи до вибору гуманітарного профілю навчання. Така підготовка відбувалася шляхом реалізації розробленої нами програми науково-практичного постійно діючого семінару “Особливості організації вчителем профільно-орієнтувальної діяльності учнів у процесі формування їх готовності до вибору гуманітарного профілю навчання” [1], яка складається з таких змістових блоків:

1. Готовність учнів до вибору гуманітарного профілю навчання: специфіка і структура.
2. Шляхи формування готовності до вибору гуманітарного профілю навчання в учнів 5–9 класів.
3. Реалізація програми поетапного формування готовності учнів до вибору гуманітарного профілю навчання.
4. Особливості реалізації рефлексивної діяльності вчителя й учня під час навчально-виховної роботи профільно-орієнтувального характеру.
5. Специфіка розробки навчально-методичного забезпечення реалізації різних напрямів навчально-виховної роботи профорієнтаційного характеру.

Зміст кожного заняття семінару включає: по-перше, теоретичну частину, під час проведення якої вчителі ознайомлюються із науково-методичними основами залучення учнів основної школи до спеціально спроектованої профільно-орієнтувальної діяльності гуманітарного спрямування; по-друге, реалізацію системного педагогічного проектування шляхом інтеграції до навчально-виховної роботи процесу формування готовності учнів основної школи до вибору різних гуманітарних профільних класів (суспільно-гуманітарного, філологічного, історико-правознавчого, гуманітарно-лінгвістичного, гуманітарно-педагогічного) тощо.

Проектування профільно-орієнтувальної діяльності гуманітарного спрямування здійснюється за алгоритмом, наведеним у дисертаційному дослідженні В. Ястребової [7, с. 120–121]:

1. Вивчення соціальної потреби у випускниках школи з певними особистісними якостями, аналіз тенденцій розвитку сучасного ринку праці.
2. Вивчення результатів прогнозуючої діагностики рівнів сформованості готовності учнів основної школи до вибору гуманітарного профілю навчання: загальних, результатів у певній школі, в окремих класах, індивідуальні показники прояву цього особистісного утворення у кожного учня.
3. Порівняння реального й потенційно можливого стану сформованості готовності учнів основної школи до вибору гуманітарного профілю навчання.
4. Визначення умов підвищення ефективності процесу формування готовності учнів основної школи до вибору гуманітарного профілю навчання.
5. Визначення стратегії діяльності педагогічних працівників у процесі формування готовності учнів основної школи до вибору гуманітарного профілю навчання (стратегія спільної діяльності вчителів гуманітарних предметів, стратегія діяльності вчителя в певному класі, його співпраця з класним керівником цього класу, шкільним психологом; стратегія спільної діяльності вчителя та окремого учня, його батьків).
6. Визначення вчителем цілей профільно-орієнтувальної діяльності з учнями на різних етапах, які повинні мати системний характер, відповідати стратегічній меті, бути реальними та сприяти активізації участі в ній школярів.
7. Окреслення педагогічних завдань щодо поетапного формування готовності учнів основної школи до вибору гуманітарного профілю навчання.
8. Планування змісту гуманітарно спрямованої профільно-орієнтувальної діяльності, вибору доцільних профорієнтувальних форм, методів і прийомів на кожному етапі її реалізації.

Таким чином, під час педагогічного проектування процесу формування готовності учнів основної школи до вибору гуманітарного профілю навчання відбувається осмислення мети, змісту, способів здійснення педагогічного супроводу цього процесу, усвідомлюється значення цієї роботи в загальному процесі підготовки дітей до профільного самовизначення, а також здійснюється колективне та суб'єктивне осмислення вчителями необхідних напрямів реалізації профільно-орієнтувальної роботи, прогнозування (передбачення) наслідків виконання власних педагогічних дій.

Процес проектування й реалізації вчителями гуманітарно спрямованої профільно-орієнтувальної діяльності здійснюється за допомогою створення такого середовища, в якому відбувається активізація їх професійно-розумової діяльності, спрямованої не лише на реалізацію допрофільної підготовки, а й на усвідомлення самого себе та партнера (розвиток оцінно-рефлексивної готовності до нового виду діяльності). Такі умови дають учителям гуманітарних предметів змогу не тільки розв'язувати професійні проблеми пов'язані з нововведенням, але й допомагають задовольняти потреби особистості в спілкуванні та самоствердженні, набувати досвіду соціальної успішності, переходити до рішення нових проблем, проявляючи більшу самостійність й ініціативність. Такий когнітивний досвід знаходить максимальний розвиток в умовах рефлексивного середовища, що створюється під час проведення з учителями різноманітних організаційно-діяльнісних (Г. Щедровицький), практично-ділових (А. Пригожин), проблемно-діяльнісних і рефлексивно-ділових ігор (М. Єрохова [3]).

Проведення *організаційно-діяльнісних ігор* із вчителями (“Реалізація профорієнтаційної роботи з учнями різних вікових категорій”, “Нема перешкод ніде і ні в чим

– бо я не один” тощо) спрямоване на активізацію предметного осмислення педагогом проблеми доцільності запровадження системи поетапного формування готовності учнів до вибору гуманітарного профілю навчання; вироблення шляхів співробітництва й основних механізмів спільного докладання зусиль до її розв’язання. Зазначені методичні заходи позитивно впливають на розвиток емоційної стійкості вчителів; здатність до нестандартного, творчого розв’язання завдань у процесі педагогічного спілкування, уміння встановлювати психологічний контакт з учнями; розширюють обсяг світоглядних, психолого-педагогічних, науково-методичних знань для здійснення гуманітарно спрямованої профільно-орієнтувальної діяльності.

Так, наприклад, під час проведення організаційно-діяльнісної гри “*Особливості застосування профорієнтаційних ігор*” вчителям різних гуманітарних предметів пропонувалося розробити сценарний план профільно-орієнтувальних ігор та ігрових навчальних завдань для різних вікових категорій дітей 5–6, 7, 8–9-х класів та продумати можливості їх інтегрування у навчально-виховний процес. У результаті проведення такої роботи було створено низку профільно-орієнтувальних проблемних і розвивальних навчальних вправ для учнів 5–6 класів: “*Хто швидше*” (згадайте якомога більше гуманітарних професій, назви яких починаються на букви А, Б, В, Г, Д, Ж тощо), “*Комунікативний практикум*” (створіть усну розповідь про будь-яку професію, яка відноситься до групи “людина-людина”, користуючись поданим планом), “*Букви розсипались*” (складіть із запропонованих букв назви рідкісних гуманітарних професій, наприклад, КОЛСЬЛОФРИТ (фольклорист)) тощо. Сформульовано перелік профільно-орієнтувальних ігрових завдань для учнів 7-х класів. Наприклад: “*Третє зайве*” (знайдіть зайве слово із запропонованого ряду гуманітарних професій: “філософ – культуролог – викладач”; відповідь обґрунтуйте), “*Назвати одним словом*” (визначте за описом, про яку гуманітарну професію йде мова), “*Видишкай ключове слово*” (діти діляться на команди; від кожної з якої обирається по три гравця, що отримують картку з назвою певної гуманітарної професії; завдання полягає в тому, що обрані учасники повинні назвати по одному ключовому слову – поняттю, яке, на їх думку, тісно пов’язане із названою професією та цим допомогти своїй команді відгадати, що написано на картці). Розроблено сценарії імітаційних ігор для учнів 8–9-х класів: “*Випуск класної газети*”, “*Новий час – нові професії*” тощо.

Застосування форми *практично-ділових ігор* (“Рух кола ідей”, “Секрети досягнення успіху”) було спрямовано на вироблення у педагогів навичок цілепокладання, оцінювання результатів профільно-орієнтувальної діяльності з учнями, сприяло оволодінню вчителями гуманітарних предметів комплексом інтелектуально-логічних (аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення, конкретизація), а також інтелектуально-евристичних умінь (аналогія, фантазія, гнучкість, критичне мислення), активізувало розвиток здатності до педагогічної імпровізації тощо.

Так, під час практично-ділової гри “*Спеціальні гуманітарні здібності*” вчителям пропонувалося підібрати характеристику прояву певних спеціальних здібностей (лінгвістичних, літературних, аналітичних, комунікативних, організаторських, педагогічних), необхідних для успішного навчання в гуманітарному профільному класі. Наступним кроком практичної підготовки було розроблення вчителями навчальних завдань, що сприяли б розвитку різних гуманітарних здібностей учнів. Зокрема під час аналізу теоретичного матеріалу вчителі прийшли до висновку, що розвитку мовних здібностей сприятимуть такі завдання: пояснити незнайомі слова, що зустрілися у тексті, підготувати три різностильові тексти на задану тему; перекласти текст (речення, лист, поняття) іншою мовою, укласти словник літературознавчих термінів тощо.

Для розвитку аналітичних здібностей дітям доцільно пропонувати такі завдання: укласти бібліографію за творчістю певної видатної особи; дібрати книги до приватної бібліотеки з певної теми; за поданим уривком з'ясувати у який час чи історичний період було створено твір (написано лист, зроблено вироб тощо). Для розвитку в дітей педагогічних здібностей були розроблені такі завдання: укласти літературний (історичний) кросворд з певної теми; підготувати матеріал для дидактичної гри, зокрема, “Засідання літературної юнацької студії”; підготувати літературознавчу (мовознавчу, культурологічну тощо) вікторину на зразок телегри “Найрозумніший”) за обраною вчителем темою тощо.

Використання *проблемно-діяльнісних* (“Мої методичні досягнення”, “Старе й нове: за чим майбуття?”) та *рефлексивно-ділових ігор* (“Обмін ролями”, “Мій план дій”) сприяє не лише узагальненню й систематизації теоретичної інформації, а й спонукає до конструктивних змін професійної позиції вчителів гуманітарних предметів, Унаслідок чого значно підвищується рівень проєктивних, прогностичних, предметно-методичних, організаторських і експертних вмінь і навичок педагогів.

Так, гра “*Мої методичні досягнення*” проводилась у формі SWOT-аналізу педагогами власних методичних здобутків і проблем з теми “Формування готовності учнів основної школи до вибору гуманітарного профілю навчання”. Вчителям гуманітарних предметів пропонувалося заповнити бланк, у якому було чотири розділи: “Мої досягнення”, “Слабкі місця реалізації обраної теми”, “Потенційні можливості” (що я ще міг би зробити з обраного напрямку) та “Труднощі (внутрішні й зовнішні), які заважають мені сьогодні”. У результаті такої індивідуальної роботи легко визначаються основні напрями індивідуального освітньо-професійного маршруту саморозвитку вчителя.

Висновки. Таким чином, науково-практична підготовка вчителів гуманітарних дисциплін, що включає усвідомлення специфіки профільного гуманітарного навчання та оволодіння ними алгоритмом побудови організації участі учнів основної школи у спеціально спроектованій профільно-орієнтувальній діяльності гуманітарного спрямування, сприяє створенню гуманізованого освітнього середовища в кожній школі, яке передбачає поєднання навчальної (паралельно з оволодінням основним матеріалом за навчальними програмами обов’язкових предметів гуманітарного циклу), позакласної (проведення занять різних допрофільних курсів за вибором, факультативних занять, виховних заходів, тематичних вечорів тощо) та позашкільної (організація участі дітей у різноманітних гуманітарно спрямованих гуртках у закладах додаткової освіти, громадських заходах) роботи.

Список використаної літератури

1. Бабко Т. М. Гуманітарний профіль навчання: шляхи формування готовності учнів основної школи до його вибору : наук.-метод. посіб. / Т. М. Бабко. – Запоріжжя : ЗОШПО, 2010. – 95 с.
2. Беляева Н. В. В защиту школьного гуманитарного образования / Н. В. Беляева, А. И. Захаров // Педагогика. – 2009. – № 6. – С. 53–58.
3. Ерхова М. В. Рефлексивно-деловые игры в управлении школой и образовательной практике / М. В. Ерхова. – Москва : Сентябрь, 2008. – 176 с.
4. Кузнецов Ю. Мета освіти у профільній школі: постановка проблеми / Ю. Кузнецов // Профільне навчання: теорія і практика : зб. наук. пр. за матеріалами методол. семінару АПН України. – Київ, 2006. – С. 30–35.
5. Петунин О. В. Формирование познавательного интереса школьников в процессе предпрофильной подготовки по предметам гуманитарного цикла / О. В. Петунин, Л. В. Трифонова // Профильная школа. – 2006. – № 1. – С. 15–18.

6. Философия науки : учеб. пособ. для аспирантов и соискателей / отв. ред. Т. П. Матяш. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2006. – 496 с.

7. Ястребова В. Я. Управління пізнавальною діяльністю учнів старших класів загальноосвітніх шкіл (за матеріалами вивчення гуманітарних дисциплін) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Валентина Яківна Ястребова. – Київ, 1998. – 192 с.

Стаття надійшла до редакції 25.08.2014.

Бабко Т. М. Научно-практическая подготовка учителей гуманитарных предметов к реализации допрофильной подготовки в общеобразовательных учебных заведениях

В статье определяется цель и значение гуманитарного профильного обучения для личностного саморазвития школьников. Подробно описывается специфика реализации научно-практической подготовки учителей гуманитарных дисциплин к осуществлению профильно-ориентировочной деятельности во время учебно-воспитательного процесса на этапе предпрофильной подготовки. Освещается технология создания рефлексивной среды, которая базируется на использовании различных организационно-деятельностных, практически-деловых, проблемно-деятельностных и рефлексивно-деловых игр и направлена на активизацию профессионально-мыслительной деятельности учителей.

Ключевые слова: гуманитарный профиль обучения, профильно-ориентировочная деятельность, предпрофильная подготовка, учащиеся основной школы.

Babko T. The Scientific and Practical Humanities Teachers' Preparation to Realization of Pre Profile Training in Secondary Schools

The purpose and the importance of the humanitarian profile education for personal student's self-development has been defined in the article. The essence of humanitarian thinking, which, in author's opinion, is the result of training in the profile class of social and humanities direction. The specificity of the organization of the specially designed profiled and orientation activity of students of fundamental school, which resulted in formation of their readiness to conscious and independent choice of direction for further profile education and future professional activity has been disclosed in the article.

The specificity of realization of scientific and practical humanities teacher's preparation to implementation of profiled and oriented activities during educational process at the stage of pre profile training has been described in details in the article. The peculiarities of the programme of the always-active seminar "The peculiarities of organization of students' profiled and oriented activities by the teacher in the process of their readiness to choice of humanities education" has been disclosed in it.

The technology of creating of the reflective environment that is based on the using of various organizational and active, practical and business, problem and active and reflexive games and aimed at activation of teacher's professional and mental activity has been covered in it.

Key words: humanitarian profile of learning, profile-oriented activities, pre profile training, secondary school students.